

TADEUSZ MAREK KRYGOWSKI

Sesja Polskiej Akademii Nauk NAGRODY NOBLA PO STU LATACH

W dniu 3 listopada 2004 w sali lustrzanej Pałacu Staszica została zorganizowana sesja naukowa, której celem było przedstawienie sylwetek, dorobku naukowego i w szczególności osiągnięcia, za które sto lat temu zostali wyróżnieni Nagrodą Nobla:

Lord Rayleigh (fizyka)
Sir William Ramsay (chemia)
Iwan Pietrowicz Pawłow
(medycyna i fizjologia).

Sesję otworzył niżej podpisany, a słowo wprowadzające wygłosił prezes Polskiej Akademii Nauk profesor Andrzej B. Legocki. Wskazał on na znaczenie powrotu do zagadnień będących „gorącymi” tematami badań przed stu laty, a także na różnorodność podejść badawczych i osiągnięć uczonych wyróżnianych Nagrodą Nobla – oraz ich rolę w rozwoju nauki i ogólniej – cywilizacji.

Sylwetkę sir Williama Ramsaya w bardzo atrakcyjnej formie przedstawił profesor Jan S. Jaworski z Wydziału Chemii Uniwersytetu Warszawskiego. Dorobek noblisty jest bardzo duży i zróżnicowany – zawiera prace z dziedziny chemii organicznej (np. synteza pirydyny z acetyleny i cyjanowodoru), badania z dziedziny chemii fizycznej – bardzo w końcu XIX wieku modne i ważne dla rozwoju chemii, oraz badania składu powietrza, które zaowocowały wykryciem czterech nowych pierwiastków. W tych badaniach trzeba było zaangażować wiele różnych metod i technik badawczych – w opinii współczesnych Ramsayowi chemików opanował on do perfekcji pracę z niezmiernie małymi ilościami gazów. Zapewne ta umiejętność w połączeniu z jego pasją badawczą stała się źródłem sukcesu. Ważnym

osiągnięciem Ramsaya we współpracy z Soddyem było doświadczalne wykazanie powstawania helu w wyniku przemiany promieniotwórczej radonu.

Postać i dorobek naukowy Iwana Pietrowicza Pawłowa były przedmiotem wykładu profesora Stanisława Konturka z Collegium Medicum Uniwersytetu Jagiellońskiego uzupełnionego wystąpieniem profesora Z. Sadowskiego z Instytutu Genetyki i Hodowli Zwierząt PAN w Warszawie. Pawłow jest ogólnie znany jako twórca teorii odruchu warunkowego – co obaj wykładowcy przedstawili w swoich wypowiedziach. Jednak Nagroda Nobla została przyznana Pawłowowi za zupełnie inne osiągnięcie – za wykazanie roli układu nerwowego w procesach trawiennych ssaków. Gdy okazało się, że (już po przyznaniu nagrody) równie ważną rolę odgrywają procesy związane z działaniem hormonów – Pawłow potrafił przyznać się do *sui generis* uchybienia polegającego na nieco zbyt jednostronnym spojrzeniu na te zagadnienia. Co więcej, zaprzestał działań na tym polu badawczym, zajmując się problematyką odruchów. Działalność naukową Pawłow prowadził do późnej starości, mając pełne poparcie finansowe ze strony władz ZSRR. Wykładowcy wskazali również na powiązania naukowe polskich uczonych zajmujących się fizjologią ze szkołą Pawłowa. Wykład został uzupełniony wypowiedzią profesora Z. Sadowskiego rozwijającą problematykę odruchów warunkowych.

Profesor Andrzej Kajetan Wróblewski z Wydziału Fizyki Uniwersytetu Warszawskiego przedstawił sylwetkę i dorobek Lorda Rayleigha, wskazując na rozległość horyzontów

badawczych noblisty – ale akcentując też jego przywiązanie do fizyki klasycznej. Również dedykacja Komitetu Noblowskiego dla Rayleigha wydawała się profesorowi Wróblewskiemu dosyć niezwykła jak na owe czasy – czasy gwałtownego rozwoju fizyki. Brzmi ona: *for his investigations of the densities of the most important gases and for discovery of argon in connection with these studies*. Nie mniej badania gęstości, choć mało atrakcyjne dla ówczesnej fizyki, pozwoliły w konsekwencji na wykazanie istnienia ważnego, nieznanego do tamtych czasów składnika powietrza (~1%) i wykazanie, że jest to nowy pierwiastek – argon.

W przerwie między drugim i trzecim wykładem serwowany był posiłek, a po wykładach potoczyła się otwarta dyskusja dotycząca różnych aspektów związanych zarówno bezpośrednio z tematyką sesji, jak i nawiązująca do ogólniejszych aspektów działalności uczonych. Zauważono, jak przedstawił to profesor A. Trzebski z Katedry Fizjologii Doświadczalnej Akademii Medycznej w Warszawie, a także inni dyskutanci, że władze sowieckie wyko-

rzystywały teorię odruchów, a także częściowo i osobę Pawłowa do celów polityczno-propagandowych, (tzw. Pawłowizm), co działo się jednak poza świadomością głównego bohatera. Dla młodszej części audytorium takie upolitycznianie nauki i formy wpływania na uczonych w czasach komunistycznych były niewątpliwie czymś zupełnie nowym. Ciekawostką było też to, że Rayleigh pracował w laboratorium, które było jego prywatną własnością, a stanowisko profesora na Uniwersytecie w Cambridge piastował tylko pięć lat – w czasie gdy jego posiadłości ziemskie nie dawały wystarczającego dochodu dla zapewnienia odpowiedniego standardu życia. Był to jeden z ostatnich „prywatnych” uczonych, który osiągnął wybitne wyniki naukowe. Profesor Lech Wojtczak przypomniał innego noblistę, (chemia 1978: chemioosmotyczna teoria przenoszenia energii w komórkach) dr. Petera Mitchella, który również, korzystając z ogromnego własnego, jak i małżonki majątku, mógł prowadzić bardzo zaawansowane badania „na koszt własny”!

